

פרשת משפטים

תורה ומשפטים

מיקומה של פרשת משפטים

מיקומה של פרשת משפטים היא סוגיה הטעונה בירור במגוון מישורים, ונוגעת לשאלת הסדר הכרונולוגי של מתן תורה והמתלווה לו¹. אולם באיזה אופן שלא נפרש את הסדר הכרונולוגי האובייקטיבי של המאורעות, הרי שבמיקומה של פרשת משפטים, כפי שהיא נתונה לפנינו, טמונים עניינים עמוקים, ועליהם עמדו חכמים במדרש:

”ואלה המשפטים. מה כתיב למעלה מן הפרשה: ‘ושפטו את העם בכל עת’, ואמר כאן: ‘ואלה המשפטים’, והדברות באמצע. משל למטרונה שהייתה מהלכת כלי הנשק מכאן וכלי הנשק מכאן והיא באמצע, כך התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע. וכן הוא אומר: ‘באורח צדקה אהלך’, התורה אומרת באיזה נתיב אני מהלכת? אהלך בדרכן של עושי צדקה, בתוך נתיבות משפט, התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה, מלפניה שנאמר: ‘שם שם לו חוק ומשפט’, ודינין מאחריה שנאמר: ‘ואלה המשפטים’².”

המדרש ממשיך את התורה למטרונה המהלכת כאשר המשמר לפני ולאחריה. המשמר שלאחריה הוא פרשת משפטים, והמשמר שלפניה הוא החוק והמשפט המוזכרים במרה או פרשת השופטים שבפרשת יתרו³.

תורה ומשפטים – רוחניות וארציות

היחס שבין התורה למשפטים מצריך עיון: התורה ניתנה בסיני, בהתגלות אלוהית, ולעומת זאת הלכותיה עוסקות במשפט הארצי והחומרי. שניות זו, של עשרת הדברות מצד אחד והמשפטים מצד שני, קיבלה התייחסות במדרש:

”ואלה המשפטים. הדא הוא דכתיב: ‘מגיד דבריו ליעקב’ – אלו הדברות, ‘חוקיו ומשפטיו לישראל’ – אלו המשפטים”⁴.

בעל ה’שפת-אמת’ נדרש לעניין זה, והגדיר את יחס עשרת הדברות והמשפטים – כיחס הנגלה והנסתר המאוחדים בשורשם:

¹ כגון: שאלת מיקום פרשת משפטים במערכת הדיבורים מסיני, סדר הזמנים בנתינת התורה, פרשת הברית, ספר הברית ועוד (ראה רש"י ורמב"ן שמות כד, א).

² שמות רבה משפטים ל, ג.

³ בעל ה’שפת-אמת’ (יתרו תרמ"א) ביאר על פי דרכו את הקדמת פרשת יתרו למתן תורה, כדרך ארץ שקדמה לתורה.

⁴ שמות רבה משפטים ל, ט.

"לכן כתיב 'ואלה מוסיף על הראשונים' שהן הן הדיברות והן המשפטים, כי אורייתא סתים וגליא, וחלק הדברות היה כשנתעלו בני ישראל להיות כמלאכים, וחלק המשפטים כתיב: 'תשים לפניהם', שהוא בחינת התגלות במשפטים הערוכים לפנינו, אבל הכול אחדות אחד. וכתוב 'לפניהם', כי בני ישראל מוכנים לזה האחדות, שיכולין להבין המשפטים ולידע כי הם דבקים בשורש הנסתר"⁵.

התורה מורכבת משני חלקים – סתום וגלוי, דברות ומשפטים. הדברות הם החלק הנסתר של התורה, הסתום והנעלה, ואכן לו זכו ישראל כשנתעלו למדרגת המלאכים. המשפטים, לעומת זאת, הם החלק הנגלה של התורה, ולהם זוכים ישראל אף כשהם עומדים במדרגתם, כפי שנאמר: "אשר תשים לפניהם"⁶. שני חלקים אלו של התורה – מאוחדים בשורשם, וישראל הם המסוגלים לאחדות זו.

במקום אחר מבאר ה'שפת-אמת' שאחדות זו, שבין הדברות למשפטים, יש לה ביטוי באופן הייחודי של שפיטת הדיינים בישראל:

"כי זה עיקר ההבדל בין חכמי האומות ודייניהם, כי כפי השכל כך הם דנין הדין, אבל מידת בני ישראל אינו כן, רק מן המשפט מקבלים החכמה והשלימות... כי לא מחכמתם הם שופטים, רק במה שהקב"ה מאיר עיניהם מן השמים כאשר ישפטו לשם שמים. וזה שאמר: 'מגיד דבריו' וכו' הוא לשון הווה, כי לעולם השם יתברך מאיר עיני בני ישראל במצוותיהם"⁷.

דהיינו, הקול הגדול של התגלות עשרת הדברות לא פסק לעולם, והוא מתגלה בסייעתא דשמיא לה זוכים הדיינים בעת עיסוקם במשפטי התורה⁸.

תורה ומשפטים – יחיד ורבים

יחס הדיברות למשפטים הוא כיחס היחיד לרבים. הדיבור האלוקי הוא אחד, שהרי האלוקות היא אחדותית, ואילו המשפטים הם רבים. דבר זה אף הוא טעון בירור, כיצד מתיישבים יחד הריבוי והאחדות, המשפטים המפורטים והדיבור האלוקי האחד? נאמר כך: הדיבור האלוקי הוא אכן אחד, והוא הנשמע במתן תורה, אולם ממנו מתגלים, לאחר מכן, משפטי התורה הרבים.

כך מבאר הרש"ר הירש את הפסוק שהוזכר במדרש: "מגיד דברו (קרי-דבריו) ליעקב, חוקיו ומשפטיו לישראל"⁹. הדיבור המופיע בפסוק זה יש לו שני פנים – יחיד ורבים, כאשר הכתיב של 'דברו' חסר, בלשון יחיד, ואילו הקרי מלא, בלשון רבים. מכאן אנו למדים על האחדות

⁵ 'שפת-אמת' משפטים תרנ"ד.

⁶ שמות כא, א.

⁷ 'שפת-אמת' משפטים תר"ן.

⁸ דברים ה, יח: "קול גדול ולא יסף", וכדברי רש"י שם: "'ולא יסף' – מתרגמינן 'ולא פסק', כי קולו חזק וקיים לעולם". וראה עוד 'שפת-אמת' שבועות תרנ"ז.

⁹ תהילים קמז, יט.

והריבוי הכלולים זה בזה. בפסוקים הקודמים נאמר: "הנותן שלג כצמר, כפור כאפר יפזר... ישלח דברו וימסם, ישב רוחו יזלו מים"¹⁰. המים משנים את צורתם מנוזל למוצק, ממים נוזלים לשלג וכפור, ולהיפך, אך למרות זאת הם חומר אחד, וחוקו של ד' אחד הוא המנהיג אותם. כך דבר האלוקים הוא אחד, למרות הרב-גוניות בה הוא מתגלה. כאמור, כזה הוא אף היחס שבין עשרת הדברות למשפטי התורה – הדברות הם היסוד האחדותי-ראשוני, הקודם להיפרטות הרב-גונית של המשפטים. דבר זה בא לידי ביטוי הן בכתיבת הדברות, והן באמירתם. הכתיבה נעשתה באופן של חיבור חוק ד' עם העולם הטבעי המתרבה, כאשר על הלוחות הטבעיים נחקק דבר ד'. אף קול ד' הנשמע בעשרת הדברות יש לו נגיעה עם העולם הארצי המתרבה, כפי שראינו שאותו הקול של מתן תורה לא פוסק לעולם. אדרבה, הוא מוסיף לדבר ולהתגלות בפנים הרבה, שהם-הם חוקיו ומשפטיו של ד' לישראל, אשר פנים רבות להם כפני המים.

תורה ומשפטים – הלכה ומחשבה

מכאן עולה התשובה לשאלה הגדולה – מהו היחס בין ההלכה למחשבה, שאותו ניתן לקשור ליחס שבין עשרת הדברות לפרשת משפטים, או אם ננסח זאת בלשון חריפה יותר: מה עניינו של 'שור שנגח את הפרה' לרוחניות? התשובה לכך היא שהתורה מורכבת מרבדים שונים, שהם כשכבות המונחות זו על גבי זו: מחשבה, דיבור ומעשה. ישנו רובד של משפטים מעשיים, וישנו רובד פנימי יותר של התגלות אלוקית, ואין בחלוקה זו משום ניתוק בין הרבדים השונים. בהתאם לכלל שטבעו חז"ל: "אסתכל באורייתא וברא עלמא"¹¹, נמצא שאף העולם בנוי כך: עולם עליון, אמצעי ותחתון¹², ואף האדם מורכב משלושת הרבדים הללו: שכל (נשמה), רוח וגוף¹³. כלומר, על גבי קטע מסוים, משלושת שכבות גילויי התורה, נבנה העולם והאדם. מכאן הקשר שבין העולם והאדם לתורה, ומכאן עולה חשיבותו של תלמוד התורה, אף בחלק המשפטי-מעשי, וכוחם של הצדיקים לחולל שינויים בעולם על ידו¹⁴.

¹⁰ שם טז-יח.

¹¹ זוהר ח"ב קסא, א.

¹² על פי המהר"ל ב'אור חדש' א, ועוד.

¹³ חלוקה זו ניכרת אף בסדר ימיו של האדם: צעירות, בינוניות וזיקנה.

¹⁴ יסוד הדברים בהקדמת הרמב"ן לתורה, שהם אבן השתיה בהשקפת עולמנו על 'אסתכל באורייתא וברא עלמא'. וראה 'כוזרי' מאמר ד', וב'קול יהודה' שם. 'נפש החיים' סוף שער ראשון. 'תניא' ד-ה. 'צדקת הצדיק' סי' ד. וראה עוד תנחומא כי תבוא, תורה לעולם הבא, פרשה בעולם הזה ובעולם הבא. אגרת המוסר לר' ישראל סלנטר. וראה ב'הלכה בהגותו של הרב קוק': "ההלכה היא גביש של עולם אידאי, של עולם רעיונות פורחים באוויר, שמצא לו גיבוש במעשה שהוצק במסגרת ההלכה", ועוד שם.

על פי היסודות העיוניים הנ"ל יש להבין את הייחוד שבמסגרת לימודינו בישיבה, חומר הלימוד, צורת הלימוד וחובת השינון. מכאן הרגשת ההתעלות של האדם תוך כדי תלמוד תורה – מכיוון שהלימוד מתאים לנפשו של הלומד כפי שמוסבר לעיל. על פי הנ"ל אף מוסבר כיצד חנכו בישראל דורות בלימוד הישיבה, ולמה קמה ההתנגדות הגדולה למוסר בתור לימוד בישיבות – וכי למה צריכים לו אחר שהתורה היא הכול? כמובן שיש סיבות מיוחדות למה באה תנועת המוסר לישיבות

זהו היסוד של מבנה עשרת הדברות המורכב ממחשבה, דיבור ומעשה. בחמשת הדברות הראשונות הסדר הוא מהמחשבה אל המעשה, דרך הדיבור ('אנוכי'-לא תישא'-כבד את אביך'), ואילו בחמשת הדברות האחרונות הסדר הוא הפוך – מהמעשה אל המחשבה, דרך הדיבור ('לא תרצח'-לא תענה ברעך'-לא תחמוד').

כאמור, המחשבה היא פנימית-אחדותית, ואילו המעשים הם חיצוניים-פרטניים, אולם למרות זאת הם רבדים שונים של אותו היסוד. מכאן עולה הקשר שבין הדברות למשפטים: ד' מגיד את 'דברו' האחד – שהוא מתפצל ל'דבריו'. הוא שאומר הכתוב: "משפטי ד' אמת צדקו יחדיו"¹⁵. איחוד זה, כאמור, הוא תמציתו של האיחוד הכולל של העולם והתורה.

נמצאנו למדים¹⁶:

מקומה של פרשת המשפטים בא לאחר מתן תורה, ועל פניו יש בכך קושי. מתן תורה הוא כולו התגלות אלוקית, ואילו המשפטים עוסקים בעניינים הארציים. אלא שאלו הם שני רבדיה של התורה המורכבת מנסתר ונגלה – המשפטים הנגלים נובעים מן הדיבור הנסתר, ועל ידם אף אפשר לשוב ולשמוע אותו. ישראל הם המסוגלים וקשובים לאחדות זו, ולכך זוכים הדיינים בעת יושבם בדין. פער נוסף, המתגלה בין הדברות למשפטים, הוא שהדיבור האלוקי הוא אחד ואילו המשפטים הם רבים. אף כאן נאמר שאלו הם שני רבדים, ויסוד הדיבור האחד הוא שמתגלה ברב-גונית המשפטית. כשם שלמים יש מצבי צבירה שונים, אך למרות זאת הם חומר אחד – כך דבר ה' הוא אחד, למרות הקולות הרבים שהוא נשמע בהם, והפנים הרבות בהם הוא מתגלה. מכאן הפתרון לשאלה היסודית – מהו היחס בין המחשבה להלכה? התשובה היא שהן למעשה רבדים ושכבות של אותו יסוד אחד, וכשם שהעולמות מחולקים לשלוש, ואף לאדם יש שכל, רוח, וגוף – כך לתורה יש מחשבה, דיבור ומעשה. הקבלת התורה לעולם ולאדם, היא יסוד השפעת האדם הלומד את משפטי התורה על העולם כולו.¹⁷

– לעצב את דמותו של האדם נוסף לפעולת התורה. בנוגע לצורך להחיות את התורה הפנימית, 'נשמתא דאורייתא', כפי שהדבר מוסבר במשנת הרב, ובייחוד על רקע ארץ ישראל – כל זה הוא עניין הדורש עיון בפני עצמו.

¹⁵ תהילים יט, י.

¹⁶ תוספת זו הינה מדברי העורך.

¹⁷ שיחה זו נאמרה בשנת ה'תשכ"ט.

הזכויות שמורות למשפחת הדרי. לפניית וקבלת השיחות: 0587943034/elishag100@gmail.com